

Oostende in de memoires van Brussels letterkundige Iwan Gilkin (1858-1924)

door Jean-Louis VAN WASSENHOVE

Iwan Gilkin werd geboren in Brussel op 7 januari 1858 in een welgesteld katholiek en cultuurminnend gezin. Hij studeerde rechten in Leuven. Zijn activiteiten waren veelzijdig. Hij was jurist, literair criticus en dichter. *Gilkin speelde een belangrijke rol in het eerste Franstalige literaire leven van het onafhankelijke België dat ontstond na de oprichting van het tijdschrift La Jeune Belgique in 1881, waarvan hij stichtend lid was.* Het tijdschrift kreeg de medewerking van andere schrijvers zoals Georges Rodenbach en Camille Lemonnier. Later als directeur van het tijdschrift verdedigde Gilkin het principe van l'art pour l'art van de Parnassebeweging, die gekant was tegen het lyrisme van de romantiek en tegen een sociaal geïnspireerde literatuur. De poëzie diende slechts één doel na te streven: de Schoonheid.

In 1916 begon Iwan Gilkin aan zijn memoires. Hij raakte echter niet verder dan zijn twintigste levensjaar. De beschrijving van zijn gelukkige jeugd jaren schetst een levendig beeld van Brussel en het België van de tweede helft van de 19de eeuw. Hij vertelt met oog voor detail over de vakanties van het gezin overal in België, waaronder Oostende.

Gilkin hield van de zee en Oostende. Van deze liefde vindt men nauwelijks iets terug in zijn literaire werk. Andere schrijvers zoals Georges Rodenbach en Théodore Hannon, die ook als kind naar de Belgische kust gingen, verwerkten deze herinneringen wel in hun poëzie. Zo wordt bijvoorbeeld de figuur van de vrouw bij beiden vaak geassocieerd met de zee waar zij hun jeugdliefdes beleefd hebben (1).

De zee speelt dus geen rol in het werk van Gilkin, maar wel in zijn leven. Als kind sloot hij enkele hechte vriendschappen in Oostende. Tijdens de vakanties in Oostende kon hij even uitbreken uit zijn beschermde milieu in Brussel. Later leverde hij als jonge twintiger enkele korte lichtvoetige verhalen voor het tijdschrift *La Plage* dat Emile Verhaeren samen met Georges Rodenbach startte in 1882 en dat twee zomerseizoenen zou meegaan. Het bracht op vaak ludieke wijze verslag uit over het mondaine leven in Oostende en Blankenberge.

Gilkin komt na zijn dood al vrij snel in de literaire vergetelheid terecht. Zijn eruditie wordt niet betwist, maar er wordt hem een gebrek aan originaliteit als schrijver en als dichter verweten. Er zal amper nog over hem geschreven worden, op één uitzondering na. Filoloog Raymond Trousson (1936-2013) verdiept zich in het werk van Gilkin. Hij publiceert in 1999 de biografie *Iwan Gilkin, poète de La Nuit* (*La Nuit* is volgens de biograaf zijn beste werk) en in 2000 zijn *Mémoires inachevés* (2).

De familie Gilkin ging iedere zomer op vakantie naar Oostende. Gilkin beschrijft eerst het oude Oostende (blz. 94-101) dat niet meer bestaat op het ogenblik dat hij zijn memoires schrijft, en vervolgens, verspreid over zijn memoires, vijf zomervakanties in 1867 (blz. 102-104), 1870 (blz. 149-153), 1873 (blz. 213-227), 1874 (blz. 263-272) en 1876 (blz. 349-361). Het zijn avontuurlijk geïnspireerde jeugdherinneringen van een jongen tussen tien en achttien jaar, maar ze schetsen ook een beeld van de manier waarop een burgergezin in die periode zijn vakantie aan de kust doorbracht.

Een veranderend Oostende na 1865

De memoires van Gilkin zijn doordrongen van nostalgie naar het oude Oostende, dat hij ziet veranderen na de beslissing tot ontmanteling van de vestingstad in 1865:

“Tous les étés, nous allions passer cinq ou six semaines à Ostende. C'était devenu pour nous un besoin non moins qu'un plaisir, car nous revenions de cette cure d'air régénérés et fortifiés. Cet

Ostende-là n'était point l'Ostende moderne. C'était une petite ville aux maisons basses, encore entourée de remparts et de larges fossés hormis du côté du port de la gare du chemin de fer où ils avaient été remplacés par des bassins de commerce. Dès que l'on sortait de la gare, on se trouvait devant ces bassins séparés par d'étroits goulets qu'enjambait un pont tournant."

De treinreiziger werd bij het verlaten van het station onmiddellijk geconfronteerd met het kloppende hart van de stad. De handelsdokken werden eigenlijk al te klein voor de toenemende trafiek. Gilkin roept hier de sfeer, geuren en aroma's van een verdwenen wereld op:

"En ce temps-là, il régnait dans ces bassins une grande animation, car ils constituaient tout l'arrière-port de la petite cité maritime. On y voyait toujours de nombreuses barques, plusieurs grands voiliers à la superbe mâture, de légers yachts et quelques cargo-boats à vapeur, massifs, à la face noircie, qui apparaissaient comme de robustes houilleurs barbouillés de charbon dans une réunion de bourgeois. Sur les quais, parmi les entassements de barils, de ballots et de cordages qui dégageaient une forte odeur de goudron, de salaisons et de marée, circulaient les débardeurs, des camions pesants, des grues roulantes, des wagons poussés par une locomotive, avec des bandes de badauds et des ribambelles de gamins qui se bousculaient en jouant, si bien que l'on craignait de les voir tomber à l'eau."

Gilkin komt uit een burgergezin maar heeft reeds als kind een bijzondere interesse voor het werk van ambachtslieden en arbeiders. Hij komt daar in zijn memoires regelmatig op terug. Hier speelt hij met het contrast tussen beide werelden ("houilleurs barbouillés de charbon dans une réunion de bourgeois").

Wanneer Gilkin aan zijn memoires begint, zit het werk van de pionier van de sociale werken, Constantin Meunier, in het collectieve geheugen. Een favoriet onderwerp van Meunier was de Arbeid. Hij toonde mannen en vrouwen in hun dagelijkse arbeid, gaande van dokwerkers en vissers tot mijnwerkers. Verwijst Gilkin hier bewust of onbewust naar bepaalde types van arbeiders die Meunier onsterfelijk gemaakt heeft (Le Mineur à la hache, Le Débardeur...)? Het beeld dat Gilkin hier oproept is ook het beeld dat Meunier getroffen moet hebben toen hij in de jaren 1880 regelmatig de haven van Oostende en Antwerpen bezocht (3). Het werk van Meunier is sindsdien ruim verspreid geraakt in de literatuur. De wereld van de mijnwerkers in de roman Happe-chair van Lemonnier is door Meunier geïnspireerd.

Maar voorbij de handelsdokken komt de burger opnieuw in zijn eigen vertrouwde wereld terecht:

"Au bout du pont principal, la rue de la Chapelle qui traverse la ville en ligne droite et conduit de la gare vers la digue de mer, en prenant à partir de la place d'Armes, le nom de rue de Flandre, centralisait le commerce de luxe et la circulation des étrangers. Le dimanche matin, après la grand-messe, une foule brillante s'y mouvait, bavardant, s'arrêtant aux devantures des magasins encombrant les pâtisseries, où se pressaient autour des petites tables des messieurs bien reluisants, de jolies dames aux toilettes claires et des kyrielles d'enfants, vêtus de vareuses de toutes les couleurs, qui traînaient à grand bruit leur petite pelle et leur seau de fer blanc, et qui, tout en piaillant, barbouillaient leur frais minois de crème et de confiture".

Hier zien we eigenlijk al de traditie van de tearooms ontstaan zonder dat het woord gebruikt wordt. Patisserieën deden gouden zaken in het hoogseizoen dankzij de consumptie van een bemiddeld publiek. Zo waren er in het jaar 1860 dertig bakkers en patissiers in Oostende die kiesgerechtigd waren voor de wetgevende Kamers en dus voldeden aan de voorwaarden van het toen geldende cijnskiesrecht (kiesrecht op basis van de belastingbijdragen), op een totaal aantal van 491 kiesgerechtigden (6,1%) (4). Het cijfer wordt pas veelzeggend als we het afzetten tegen het aantal kiesgerechtigden van een stad zoals Gent, die veel minder op het ritme van de toeristische seizoenen

leefde. Op de Gentse kiezerslijst van 1858 bedroeg het aantal kiesgerechtigde banket-, suiker- en gewone bakkers 46 op een totaal van 2060 kiesgerechtigden (2,23%) (5). De statistische gegevens zijn te beperkt om harde conclusies te trekken, maar het lijkt er toch op dat men meer verdiende als patissier of bakker in Oostende dan in Gent, ondanks het feit dat de potentiële klandizie in Oostende buiten het hoogseizoen zevenmaal kleiner was (16.909 inwoners in Oostende op 31/12/1859 (4) en 112.897 inwoners in Gent op 31/12/1858) (5).

Net als vandaag kanaliseerde de Kapellestraat als commerciële ader de toeristenstroom. De Kapellestraat stelde de omliggende straten en wijken toeristisch en commercieel in de schaduw. Interessant in dat verband is de discussie die in 1910 gevoerd werd over behoud of afbraak van de oude Sint-Pieterstoren. L'Echo d'Ostende, die voorstander was van het behoud voerde als argument aan dat de oude toren toeristen vanuit de Kapellestraat naar de Kerkstraat kon lokken en zo de straat nieuw leven kon inblazen. Men zou zelfs volgens de krant nog meer toeristen kunnen lokken door een herdenkingsmonument of –plaat aan deze laatste getuige van het beleg van Oostende te plaatsen:

“Ce quartier, qui comprend la rue de l'Eglise, la rue St-Pierre, la rue Joseph II, reste forcément un peu délaissé au profit de la rue de la Chapelle, dans laquelle se concentre le grand mouvement commercial. Il faut donc donner au public et surtout aux étrangers et aux touristes un motif d'un autre ordre pour s'arracher aux séductions de la rue de la Chapelle. [...] En tout cas, sitôt la tour disparue, plus rien n'attirerait nos visiteurs dans ces rues définitivement délaissées, puisque le passage de la grande foule restera fatalement ailleurs, dans la rue commerçante.” (6)

Vanuit de Kapellestraat leidt Iwan Gilkin ons over de diepe vestinggracht naar de dijk en het kursaal:

“A l'extrémité de la rampe de Flandre, une tranchée coupait le rempart, puis on traversait sur une légère passerelle le profond fossé qui séparait celui-ci de la digue de mer. Il y régnait d'habitude un vent violent, qui rendait à cet endroit le fossé aussi dangereux que les bassins de la gare pour les chapeaux des messieurs. A l'angle de la passerelle et de la digue, se dressait à cette époque le Kursaal. C'était une grande baraque en planches et en vitrages dont les vastes ouvertures du côté de la mer n'étaient défendues que par d'énormes stores qui glissaient verticalement sur des tringles de fer. Le vent les secouait sans cesse et toute cette ferraille gigotait avec un vacarme infernal, tandis que l'orchestre exécutait des valse langoureuses et ses pots-pourris d'opéras. Quand la tempête se déchaînait, les grosses vagues, à la marée haute, envoyaient jusque dans le Kursaal de petits paquets d'eau et d'écume qui provoquaient parmi les belles dames des fuites précipitées accompagnées de cris d'effroi, à la grande joie des enfants et des messieurs graves qui faisaient leur partie de dominos, en sirotant un cognac, prudemment, autour de tables moins exposées aux fureurs des éléments.”

Men voelt hier bijna aan den lijve het gebrek aan comfort van het kursaal als gevolg van de militaire erfdienstbaarheden die tot in 1865 opgelegd werden. In 1865 werd een bouwvergunning verleend voor een oostelijke uitbouw van het kursaal, maar dat gebeurde nog net voordat de regering tot de ontmanteling van de vestingstad besliste. De beperkende maatregelen bleven dus nog van kracht. Het oude hoofdgebouw moest in hout blijven en voor de nieuwbouw mocht men gebruikmaken van snel uitneembare gebinten. Er kwam een grote rotonde aan de oostkant bestaande uit zware ijzeren gebinten en met een glazen zadeldak. Bij stormweer moest er dus inderdaad wel een lawaai van jewelste geweest zijn.

Gilkin beweert ook vanop de dijk getuige geweest te zijn van vreselijke schipbreuken: *“J'ai été témoin, hélas!, de plus d'un naufrage. Je me rappelle une malheureuse barque de pêche, qui, ayant manqué l'entrée du port, alla se fracasser contre l'estacade et roulée par les flots, fut engloutie en quelques instants. Un grand cri d'horreur jaillit de la foule amassée sur la digue”*.

Het dramatische karakter van de schipbreuk wordt nog versterkt door de onmacht van het volk dat op de dijk staat toe te kijken. Het zijn dergelijke drama's die stof leverden voor ontroerende zeeliederen, zoals het lied over de schipbreuk van De Matigheid (O.223) op 12 maart 1906, voor de haven van Oostende en voor de ogen van de bevolking. Dit lied maakt deel uit van de voordrachten van Doris Klausning over de zeeliederen (cf. voordracht in De Plate van 26 februari 2015). Naast het verdriet was er ook nog de woede omdat de reddingsdienst van de haven niet reageerde op de noodsignalen van De Matigheid. L'Echo d'Ostende van 14 maart 1906 stelde de onkunde en bureaucratie van de reddingsdienst aan de kaak. Volgens de krant had de reddingsdienst niets geleerd sinds een soortgelijke schipbreuk uit 1901 waar hij ook in gebreke was gebleven.

In de getuigenis van Gilkin blijkt de reddingsdienst wel alerter, maar even machteloos. Het drama grijpt hem aan. Weer is hij zich bewust van het contrast met het comfortabele leven van de gegoede burger: *“Un canot de sauvetage lancé aussitôt à la mer lutta plus d'une heure contre les vagues furieuses sans pouvoir sauver personne [...] Des femmes et des enfants pleuraient. Tels sont les drames de la mer, qui parfois éclataient comme un coup de foudre au milieu de la vie de plaisirs des étrangers”*.

In 1862 beschikten de wandelaars al over een doorlopende promenade van het Vuurtorenplein tot voorbij de huidige Parijsstraat, maar een wandeling op de dijk vóór de ontmanteling van de vestingstad sprak meer tot de verbeelding dan vandaag:

“Depuis l'endroit où s'élève le Kursaal actuel, jusqu'aux environs de la tour aux signaux (noot: de vuurtoren zelf is vanaf 1859 niet meer in gebruik), la digue bien moins large qu'aujourd'hui et revêtue d'un pavé de briques rouges, courait entre la mer et le profond fossé des fortifications. A la marée haute, on s'y promenait entre deux eaux, sans voir la ville dont les constructions étaient cachées par le rempart gazonné dont le pied trempait dans le fossé. C'était bien plus pittoresque et plus impressionnant qu'aujourd'hui”.

De vestingstad maakt indruk op het kind dat Gilkin toen was. Reuzenfiguren als Gargantua en de cyclopen lijken ieder moment te kunnen opduiken:

“A part la passerelle de la rampe de Flandre, dont j'ai parlé, on se rendait de la ville à la digue, soit par la porte d'Ouest située au bout de la rue d'Ouest, soit par la porte des Capucins, qui s'ouvrait dans le voisinage de la rue de ce nom. C'étaient, l'une et l'autre, de hautes voûtes, sévères et sombres, passant sous le rempart et munies d'énormes vantaux de chêne, chargés de ferrailles, de verrous cyclopéens et de serrures gargantuesques. On y voyait aussi la grande roue de fer et les chaînes destinées à la manœuvre du pont-levis, sur lequel on franchissait le fossé. Avec quel plaisir je contemplais ces portes, jouissant de leur aspect farouche et brutal !”

Door de jaren heen geraakt Gilkin steeds meer gehecht aan het oude Oostende. Zo stuurt hij op 24 september 1910, samen met onder andere Emile Verhaeren, Camille Lemonnier, Fernand Khnopff en Alexandre Marcette een brief aan de gemeenteraad van Oostende om te protesteren tegen de afbraakplannen van de Sint-Pieterstoren. Deze brief werd oorspronkelijk gepubliceerd in het maandelijkse tijdschrift La Belgique artistique et littéraire van december 1910 (7).

De brief werd onmiddellijk overgenomen door L'Echo d'Ostende (editie van 11 december 1910), die daarmee weerwerk bood aan Le Carillon, die in zijn kolommen campagne voerde voor de afbraak van de toren (enkele virulente artikelen in de edities van 27 september, 8 november en 1 december 1910).

De periode van internationale uitstraling die tijdens de jeugdjaren van Gilkin voor Oostende aanbrak en waar wij nu zelf vaak nostalgisch naar terugkijken, is in zijn ogen karakterloos en

vulgair:

“Avec quel chagrin je les vis disparaître, comme les remparts et les fossés, pour faire place à la large promenade bordée d'hôtels et de villas qui fait l'aspect actuel de la digue d'Ostende. Cet aspect est riche et luxueux tant que l'on voudra, mais désespérément vulgaire et veule. Ce luxe est un luxe de parvenus cosmopolites, sans caractère et sans beauté. Que je regrette mon vieil Ostende !”

Gilkin stond niet alleen met deze mening. Wanneer Conrad Busken Huet in de zomer van 1879 Oostende bezocht, was dit zijn indruk : « Oostende lijkt dan ene voorstad van Duitsland, waar de duitse geld- en de duitse geboortearistokratie elkander bescheiden [...] Oostende's dijk, uitstekend onderhouden, zorgvuldig geplaveid, wordt meer en meer eene der groote internationale pantoffelparaden van het gedesoevreerd Europa » (8)

Gilkin leert het oude Oostende kennen in een periode dat het oosterstrand en het strand vóór de Grote Zeedijk niet langer het centrum van het strand- en badleven vormden. Vanaf 1855 trokken de badgasten meer en meer naar het grote westerstrand, dat vanaf 1862 ook een wandeldijk kreeg. Zo vermeldt Iwan Gilkin bijvoorbeeld niet de Cercle du Phare en het Pavillon Royal, maar wel de nieuwere inrichtingen aan de westerdijk:

“Trois bâtiments en planches s'élevaient seuls sur cette digue: le Cercle des Bains, simple annexe du vieux Kursaal, l'hôtel Beerblock, peint en vert pomme, et le pavillon du Rhin, peint en gris, ces deux derniers munis d'une huître, fosse profonde où l'on élevait dans l'eau de mer des huîtres et des homards que l'on servait tout frais aux dîneurs. La digue s'arrêtait au bas de la dune sur laquelle s'élève le chalet royal. Là commençait la dune vierge.”

Op basis van deze beschrijving zou de vroegste vakantieherinnering van Gilkin dateren van voor 1866. Hij vermeldt immers niet het Pavillon National- Hôtel de l'Océan (eerste jaar van exploitatie: 1866) noch het hôtel de la Plage (bouw: 1867-1868). Dit betekent dat hij dan maximum zeven jaar oud geweest zou zijn, toch wel zeer jong. Maar misschien was er ook geen plaats voor deze moderne stenen gebouwen in zijn “mythevorming” rond het oude Oostende ?

Zomer 1867

De familie Gilkin verbleef jaarlijks in Oostende, gewoonlijk van half augustus tot eind september. Vader Gilkin vertrok 's morgens alleen om een appartement in een herenhuis te huren. 's Namiddags of 's anderendaags kwamen de rest van het gezin en de keukenmeid met de koffers vol kleren en linnen aan. Zij logeerden ieder jaar in een andere wijk of bij een andere verhuurder. In de zomer van 1867 verbleven zij in de Sint-Sebastiaanstraat nr. 8 (Liste des étrangers in La Feuille d'Ostende van 24/07/1867), boven een kruidenierswinkel die werd uitgebaat door twee bejaarde ongehuwde zusters. Andere jaren logeerden ze bij een kleine reder, een verhuurder van rijtuigen of een meubelmaker.

De jonge Gilkin kijkt in de zomer van 1867 nieuwsgierig naar de ambachtelijke activiteiten van de lokale bevolking. Ook bij hen zijn de moderne tijden nog niet aangebroken: *“C'étaient, il est vrai, des ouvriers de l'ancien régime, car leur travail à Ostende avant 1870 était encore ce qu'il était dans les villages de la première moitié du XIXème siècle”*.

Het mondaine leven gaat aan de Gilkins voorbij. Ze gaan bijna nooit naar feesten in het Kursaal, het Casino of in de Cercle des Bains. Op het strand nemen ze deel aan de dagelijkse rituelen van de zeebaden, maar ze blijven op afstand van het chique volk. De dag verloopt volgens een vast patroon. 's Morgens om 11.00 uur huren ze een badkar op het drukke strand. De zeebaden zijn een

ochtendlijk gebruik. Later op de dag volgt een wandeling op het staketsel. Soms steken ze met een sloep de geul over naar het doorgaans verlaten oosterstaketsel en wandelen ze naar de vuurtoren en de sluizen van de spuikom. Iwan Gilkin durft nooit de trappen van de vuurtoren te beklimmen, want hij heeft hoogtevrees.

Langere wandelingen gaan in de richting van Mariakerke en verder langs een verlaten strand. De meeste wandelaars gaan niet verder dan de kleine groep badkarren ter hoogte van het fort Wellington. We kennen de manier van baden aldaar, maar Gilkin lijkt er niet erg voor te vinden: *“C'est là que de rares individus allaient savourer les prétendus délices du bain sans caleçon. Comme ils n'avaient, selon la locution populaire, que le costume d'Adam, on appelait l'endroit : le Paradis. Au-delà du Paradis, il n'y avait plus personne.”*

Opvallend is dat Gilkin in al die jaren nooit de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Duinenkerk vermeldt, ook al wandelt hij soms tot in Mariakerke en is hij een nauwkeurig observator. De vervallen staat van de kerk in die tijd is daar misschien niet vreemd aan.

Zomer 1870

De familie Gilkin betreft een volledig huis in de Kapucijnenstraat, samen met een tante en haar drie kinderen. Er staat ook een piano want het nichtje Emma moet in de zomer vlijtig verder oefenen. Zij volgt tijdens het schooljaar lessen bij de hogelijk geprezen Alphonse Mailly aan het conservatorium van Brussel. Alphonse Mailly is de leraar die vanaf 1881 orgellessen geeft aan de Oostendse organist Léandre Vilain.

In augustus 1870 woedt de Frans-Pruisische oorlog, die ook voor beroering zorgt in Oostende:

“Et tout à coup l'effroyable coup de tonnerre de Sedan [...], Paris en révolution, la proclamation de la République. Il y eut à Ostende des gens qui sanglotèrent en public.”

Zomer 1873

Tijdens de eerste zeer warme dagen van augustus, komt vader Gilkin te laat om nog een behoorlijk appartement te vinden. Er is een enorme toevloed aan vreemdelingen. Bij gebrek aan beter huurt hij enkele gemeubileerde kamers bij een bakker in een huis dat er van buiten goed uitziet. Uit voorzorg strooien ze insectenpoeder in de kamers, maar het mag niet baten:

“Mais malgré la fameuse poudre chacun de nous passa une nuit atroce. Ce n'étaient point les cafards qui infestaient l'appartement mais les punaises [...] Mon père descendit aussitôt chez le boulanger et résilia la location de l'appartement. Mais nous eûmes beau battre la ville de long en large et de large en long, nous ne découvrîmes aucun appartement disponible.”

Het aantal te huur aangeboden gemeubileerde appartementen en kamers was al jaren ontoereikend om het toenemende aantal vakantiegangers fatsoenlijk logies te verschaffen. In 1870 was er een sterke daling van het aantal toeristen als gevolg van de Frans-Pruisische oorlog, maar in 1872 bedroeg het aantal vreemdelingen volgens La Saison d'Ostende van 7 oktober 1883, 20.115 tegenover 9.718 in 1860 (9).

De familie Gilkin besluit dan maar voor een tiental dagen uit te wijken naar Nieuwpoort-bad, waar zij veel goeds over horen:

“Nous partîmes en voiture avec un lot de valises et de paquets, pour la petite plage de Nieuport dont on nous avait dit beaucoup de bien [...] Les dunes très larges qui bordaient le rivage de la mer appartenaient à un M. Crombez [...] Il avait construit sur la dune une villa qu'il se réservait, et un

bel hôtel, tenu dans la bonne saison par un hôtelier bruxellois, M. Rohart."

In Nieuwpoort is er ook al een badkarrendienst maar de toeristische ontwikkeling is er niet vergelijkbaar met Oostende. Iwan Gilkin verveelt zich echter niet. Hij leert er botanicus Armand Thielens (10) kennen en samen trekken ze op onderzoek in de grote schorre.

De moeder van Gilkin gaat op antiekjacht in winkeltjes en zelfs bij vissers thuis in en rond Nieuwpoort-stad. Zij vindt er authentiek Delfts aardewerk en faïence tegen spotprijzen. De andere hotelgasten volgen enthousiast haar voorbeeld. Gilkin wijst erop dat na de ontsluiting van het zuidelijke kustgebied door nieuwe spoorverbindingen, weinig scrupuleuze handelaars de echte antiquiteiten verder zullen opkopen en aan de lokale boeren perfect nagemaakt aardewerk en meubelen zullen aanbieden die zij dan op hun beurt tegen hoge prijzen aan de argeloze toerist kunnen verkopen.

Terug in Oostende verblijft het gezin in een appartement in de Weststraat bij de, volgens Gilkin, grootste meubelmaker van Oostende, waar ook Florence Pelseener, de nicht van Iwan Gilkin, samen met haar dochter en zoon komt logeren. De zoon is Paul Pelseener en wordt later één van de belangrijkste mariene zoölogen van België. Het is tijdens dergelijke familievakanties aan de Belgische kust dat hij zijn passie voor de zee ontwikkelt.

Op een dag ontmoeten de families Gilkin en Pelseener de bekende violist Henri Vieuxtemps en zijn dochter op de dijk. De Pelseeners kennen Henri Vieuxtemps goed omdat zij aan hem en zijn dochter in Brussel een appartement verhuren in het gebouw waarvan zij eigenaar zijn en waar zij ook zelf wonen. Henri Vieuxtemps nodigt iedereen uit op het concert dat hij 's avonds in het kursaal zal geven:

"J'y donnerai ce soir un concert. J'espère que vous viendrez m'entendre. Il y aura plusieurs grands morceaux avec accompagnement d'orchestre. Il y aura d'autres morceaux que ma fille accompagnera au piano; elle est pour moi l'accompagnatrice idéale."

Op een zaterdagavond in augustus 1867 heeft Vieuxtemps reeds in het casino een concert gegeven. Hier gaat het hoogstwaarschijnlijk over het concert dat hij in de zomer 1873 gegeven heeft (11).

De familie neemt de uitnodiging graag aan. Iwan Gilkin is zelf een uitstekend pianist. Het concert wordt een groot succes. De volgende avond gaan Vieuxtemps en zijn dochter op theevisite bij de Gilkins.

Zomer 1874

Enkele leden van de familie Hannon komen ook naar Oostende. De moeder van Iwan Gilkin heeft eerder dat jaar de weduwe van Joseph Hannon (1822-1870), rector van de Vrije Universiteit van Brussel, leren kennen. De familie Gilkin verblijft in hetzelfde huis in de Kapucijnenstraat als in 1870, op een steenworp van de Kapucijnenkerk, en de familie Hannon huurt aan de overzijde een appartement op de eerste verdieping boven een patissier. Moeder Hannon verblijft er met haar jongste zoon Edouard Hannon en diens boezemvriend, de jonge architect Jules Brunfaut. In datzelfde jaar 1874 wordt Edouard Hannon stichtend lid van de Association belge de Photographie. Later geeft hij aan zijn vriend Brunfaut de opdracht voor de bouw van het Hôtel Hannon in Sint-Gillis. De twee zijn onafscheidelijk en houden van een grap. Ze houden bijvoorbeeld graag de patissier boven wie zij het appartement huren voor de gek. Hij verkoopt niet enkel gebak en ijs maar ook kant-en-klare maaltijden:

"Ce commerçant avait en conséquence fait peindre sur la façade une enseigne réjouissante, bel échantillon du français que parlaient naturellement les naturels de l'endroit: "X... pâtissier restaurant!" Edouard Hannon et Jules Brunfaut, lorsqu'ils le trouvaient dans son magasin, ne manquaient point de lui adresser quelques mots et s'interrompaient tout à coup pour lui demander: "Pardon, Monsieur, est-ce au pâtissier ou au restaurant que j'ai l'honneur de parler?" Ce qui précipitait le bonhomme dans un ahurissement admirable."

De Kapucijnenstraat lag in een handelswijk maar ging in die jaren commercieel en toeristisch achteruit. Na de ontmanteling van de vestingstad ging de toeristische uitbreiding richting westen. Leopold II gaf de plannen voor de bouw van een koninklijk paleis ten noordoosten van de Kapucijnenstraat op.

Bij mevrouw Hannon logeert ook de 12-jarige Aimée Braemt. De familie Braemt zijn gemeenschappelijke kennissen van de Gilkins en de Hannons. Iwan Gilkin koestert voor Aimée een platonische liefde. Hij vertelt haar avontuurlijke verhalen op het strand maar laat niets merken van zijn gevoelens voor haar. Die toont hij enkel in het gedicht "Autrefois", dat hij in dat jaar schrijft met haar in gedachten (opgenomen in de bundel *Le Cerisier fleuri*, Parijs, 1899).

De families Gilkin en Hannon doen veel samen, behalve op zondagvoormiddag. Dan woont de katholieke familie Gilkin een misviering bij. Mevrouw Hannon is vrijzinnig. Soms gaan zij naar de decanale kerk, maar meestal naar de Kapucijnenkerk. Die is echter veel te klein voor de toeloop in het toeristische seizoen:

"C'est une église insignifiante et pauvre, beaucoup trop petite, en ce temps-là, pour contenir la foule qui, dans la saison, y affluait. Les derniers venus se résignaient d'habitude à suivre la messe dans la sacristie, où l'on pénétrait par une rue latérale. Là tout le monde s'agenouillait devant le mur, de l'autre côté duquel le prêtre officiait. Une petite ouverture vitrée prenait jour de l'autre côté, tout juste au niveau de l'autel, si bien que l'on apercevait par là tantôt les mains, tantôt le visage du prêtre, lorsqu'il baisait la pierre consacrée, tantôt son ventre qui allait et venait selon les gestes rituels. Vue de cette façon, la mimique de l'officiant prenait parfois une allure fort comique."

In de Kapucijnenkerk werd tijdens de tweede mis op zondag, om 11 uur, een sermoen in het Frans gegeven. Vermoedelijk woonden de Gilkins die mis bij (12). Tot in de jaren 1960 werden aan de Belgische kust tweetalige diensten gehouden.

Edouard Hannon vertrekt uit Oostende en in de plaats komt zijn oudere broer Théodore Hannon. Wij kennen hem vooral als de dichter, schilder en kunstcriticus die Ensor introduceert in de vrijzinnige kringen van Ernest Rousseau, professor aan de Université Libre de Bruxelles, en diens echtgenote, de natuurkundige Mariette Rousseau-Hannon, die de zuster van Théodore is.

De vriendschap in Oostende tussen Iwan Gilkin en Théo Hannon, doet denken aan de latere relatie van wederzijds respect tussen Théo Hannon en James Ensor. Hannon heeft in zich een combinatie van eruditie, levensvreugde en speelsheid die het leeftijdsverschil met zijn jongere vrienden doet vergeten (hij is zeven jaar ouder dan Gilkin en acht jaar ouder dan James Ensor). Alle drie delen ze ook een nostalgie naar het oude Oostende. Ensor hield van het schilderwerk van Hannon:

"De Théo Hannon, des vues du vieil Ostende exécutées vers 1880, très fines études où les bleus doux, les gris éteints voisinent spirituellement. Bouquet subtil et délicat, chantant la beauté ingénue du vieil Ostende, aujourd'hui disparu, hélas ! Pauvre vieil Ostende, livré aux déprédations d'architectes boiteux à la vue basse. L'absence de procédés roublards accentue le caractère des œuvres de Hannon et les sympathies inclinent vers lui tout naturellement."

"Théo Hannon cingle de rubis étincelants des forêts émeraudees. J'admire sa facture sabrée, hachée déchiquetée. Théo Hannon reste nerveux, spontané, corrosif." (13)

Gilkin was een bevoorrechte getuige toen Hannon zijn schildersoog oefende op de dijk, het strand en de duinen:

"Quand il m'invitait à l'accompagner dans ses expéditions à la recherche d'un paysage à peindre, je me gardais bien de refuser. Théo, la boîte au dos, parcourait à grandes enjambées la digue ou la plage, escaladait les dunes; toujours à la recherche de son point de vue, s'arrêtant un moment, se faisant de la main gauche une visière, de la droite découpant dans l'espace des carrés imaginaires qui représentaient d'avance le cadre du futur tableau;"

In diezelfde periode (1875 en 1876) wandelt de jonge Ensor ook rond in Oostende en schildert hij

kleine werkjes op recuperatiemateriaal zoals karton, met Oostende als onderwerp.

Ook op het vlak van de dichtkunst verruimt Hannon de blik van Gilkin tijdens hun vakantie in Oostende. Over de verzen van Hannon schrijft Gilkin:

"...mais j'étais frappé de leur force picturale, de leur puissance plastique. De son côté il s'exclamait devant les miens: "Jette cela au feu mon ami! Est-ce assez vieux jeu ! Lamartine et la tartine [...] Ce fut pour moi un excellent exercice d'assouplissement."

Hannon leert Gilkin ook de verzen van Baudelaire kennen. Hij leent hem een exemplaar van *Les Fleurs du Mal*, maar Gilkin geeft toe dat hij pas vier jaar later deze poëzie zal leren waarderen. Georges Eekhoud beschouwde Théodore Hannon als de wegbereider voor de vernieuwingsbeweging in de Belgische dichtkunst waartoe ook Gilkin behoorde (14). Een eerste zaadje van deze vernieuwingsbeweging werd dus in Oostende geplant.

Zomer 1876

Midden augustus trekken mevrouw Hannon, Théo Hannon, Aimée Braemt en de Gilkins opnieuw naar Oostende, ditmaal samen in eenzelfde appartement. Ook dit jaar is het zeer druk en komen ze eigenlijk te laat om nog een ideaal logement te vinden. Ze zoeken de hele stad af, maar moeten zich tevreden stellen met een eerste verdieping van een groot huis op de hoek van het Mijnplein met een niet nader bepaalde straat. Zoals andere jaren ook vaak het geval was, logeren ze opnieuw bij een handelaar die een deel van zijn woning te huur aanbiedt:

"Cette maison était occupée par un louageur de voitures, dont les écuries et les remises remplissaient un bâtiment voisin."

Op de gelijkvloerse verdieping is er een groot café dat enkel buiten het seizoen open is. Tijdens het seizoen, van 1 juni tot 1 oktober, wordt de ruimte omgevormd tot eetzaal voor de huurders van het appartement, met een aparte ingang afgescheiden van het gedeelte van het huis bewoond door de verhuurder en zijn gezin. De Gilkins hebben zicht op het Mijnplein:

"Quant à la place de la Minque, c'était un quadrilatère dont l'un des côtés, qui faisait face à notre appartement, présentait une longue galerie dallée, couverte d'une toiture basse qui reposait sur des colonnettes. Cette galerie, c'était la Minque, c'est-à-dire le lieu où se faisait la vente officielle du poisson à la criée chaque fois que les barques de pêche rentraient au port. La criée était annoncée par une grosse cloche. Aussitôt on voyait accourir les marchands de poisson et les restaurateurs, tandis que les employés de la Minque disposaient sur les dalles les lots de poisson [...] Dès que la vente était finie, les employés de la Minque balayaient les déchets et lavaient les dalles à grande eau."

Het ontgaat Gilkin niet dat de veiling enkel bestemd is voor handelaars. Het is geen vismarkt voor particulieren.

De Gilkins keken dus uit op de kleine vismijn (1861-1879) die recht tegenover hun appartement lag en gebouwd was tegen de achtergevel van één van de huizen van de vandaag verdwenen huizenrij van de Nieuwstraat. Vermoedelijk verbleven zij op de hoek van het Mijnplein met de Cirkelstraat, die vanuit de Kapucijnenstraat (vanaf 1842) en vanuit de Schippersstraat (vanaf 1854) toegang gaf tot het Mijnplein. In deze huizenblok vond men arbeiderswoningen maar ook burgerhuizen, woonhuizen onderverdeeld in meerdere wooneenheden, alsook magazijnen. Wat verderop, in de Platformstraat, hadden de ouders van Ensor in 1875 een woning, winkel en magazijn (15).

De Gilkins waren dus zeker niet in de aap gelogeed:

"Les chambres étaient d'ailleurs grandes, claires, propres et convenablement meublées".

De interesse van Iwan Gilkin voor het dagelijkse leven van de arbeider kenden we al, maar ook

Théo Hannon is geboeid door het volksleven. De twee vrienden dringen aan op het huren van het appartement in een wijk waar maar weinig toeristen komen:

"En somme s'il n'était pas fort agréable d'être logés dans ce quartier populaire, où les étrangers ne se hasardaient que peu ou prou, le logement était moins incommode qu'on eût pu le craindre. D'autre part Théo et moi nous prenions un vif intérêt à considérer les scènes de mœurs populaires tantôt en flânant dans le quartier, tantôt en fumant des cigares à la fenêtre."

Théo Hannon houdt van het volkse vertier. Het is niet verwonderlijk dat hij later parodieën zal schrijven voor het revuetheater in Brussel. Op een zondagmorgen speelt een draaiorgelmuzikant onder hun venster en dansen enkele jongeren op het plein. Telkens wanneer de muzikant stopt met spelen, gooien Gilkin en Hannon hem enkele muntstukken toe om hem verder te doen spelen. Algauw wordt het plein ingenomen door een dertigtal dansende koppels en een honderdtal omstanders. Het is echter snel uit met de pret wanneer mevrouw Hannon en mevrouw Gilkin plots thuiskomen.

Théo Hannon krijgt al snel een nieuwe kans om een grap uit te halen. Op een dag worden de Hannons en de Gilkins uitgenodigd door Edouard Lacomblé, de burgemeester van Etterbeek, die ook met vakantie is in Oostende. Hij is antiklerikaal en atheïst, maar gelooft wel in het oproepen van geesten rond de tafel. Hij organiseert een spiritistische avond en nodigt een twintigtal kennissen in Oostende uit. De katholieke opgevoede Gilkin steekt in zijn memoires de draak met het bizarre rationalisme van de man en Théo Hannon maakt dankbaar gebruik van de goedgelovigheid van de man. Hij geeft de tafel de nodige duwtjes op het juiste moment en zorgt ervoor dat de geesten het goede antwoord geven. Lacomblé is euforisch.

Het spiritisme kreeg steeds meer aanhangers in die tijd. Er was altijd wel iemand die thuis een "guéridon" staan had om geesten op te roepen. Ook op de Oostendse podia had het spiritisme succes. In augustus 1876 gaf de Luikse magnetiseur Donato enkele voorstellingen in het kursaal aan de Vlaanderenstraat. *L'Echo d'Ostende* was sterk onder de indruk en wijdde in augustus 1876 viermaal een artikel aan het fenomeen. Vandaag is het spiritisme een randfenomeen, maar vanaf de tweede helft van de 19de eeuw werd het wel degelijk ernstig genomen door een deel van de maatschappij. Sommige journalisten van de liberale pers in België gaven de spiritistische voorstellingen het voordeel van de twijfel. De voorstellingen dienden niet tot volksvermaak en trokken professoren, schrijvers, artsen, de aristocratie en de burgerij aan. Het is dus niet verwonderlijk dat het spiritisme in het kosmopolitische Oostende (het tijdschrift *De Rots* en de *Spiritische Kring* van A. Dossaer) voet aan de grond kreeg, naast Gent en Antwerpen. De spiritistische beweging nam soms militante vormen aan, in het bijzonder tegenover katholieken, waarbij eigenaardig genoeg – voor ons althans – het spiritisme als rationalisme voorgesteld werd tegenover het katholieke obscurantisme. Wanneer John Gheeraert in zijn werk *De geheime wereld van James Ensor* de invloed van theosofof Helena Blavatsky op de kunstenaar wil aantonen – hoewel Xavier Tricot dit formeel uitsluit –, toont hij dan vooral niet aan dat Ensor een kind van zijn tijd was?

Gilkin heeft achteraf spijt over het bedrog, maar de praktisch denkende Théo Hannon overtuigt hem ervan dat mensen beter in de waan gelaten worden:

"Nous lui avons servi un plat de sa religion. Ne faut-il pas respecter les croyances d'autrui ? Et si on le détrompait, il serait furieux, il ne nous pardonnerait pas notre espièglerie et il se brouillerait avec nous pour toujours".

Een andere anekdote uit de zomer van 1876 is intrigerend. Iwan Gilkin vertelt dat op een aangename zomerdag met weinig wind (er waren heel wat wandelaars en mensen met handwerk of met een boek op het staketsel) en tussen eb en vloed het kopje van het staketsel helemaal overspoeld werd door een enorme golf. In de pers (GOD-documenten) is daar niets over terug te vinden. De beschrijving van het fenomeen is echter zeer precies en realistisch:

“Ma mère et Mme Hannon, Théo et les deux jeunes filles s'étaient installés sur les bancs qui environnaient, au bout de l'estacade, la lanterne-phare, chacun lisant un livre ou travaillant un ouvrage de main [...]

“Tout à coup, j'entendis une clameur terrible qui s'élevait de là-bas, suivie presque aussitôt d'un mugissement effroyable. Une vague géante avait déferlé, ébranlant les madriers, poussant son énorme masse d'eau et d'écume par-dessus tout le système de pilotis et de planches qui constituait l'estacade, qu'elle traversa obliquement à quelques mètres de l'endroit où je me trouvais. Tremblant d'inquiétude pour les miens, qu'elle avait peut-être emportés, je m'élançai [...]

Je me portai en avant et je ne tardai pas à retrouver les miens. Ils avaient vu venir du large une lame énorme, une véritable muraille d'eau. Aimée et Gabrielle étaient aussitôt montées sur le banc et avaient embrassé de toutes leur forces l'une des poutrelles de fer qui servait de base à la lanterne-phare, tandis que Théo, obéissant à l'instinct du nageur, avait piqué une tête dans l'horrible vague qui déferlait en frappant l'extrémité de l'estacade. Ce qu'avaient fait les autres personnes, on ne pouvait me le dire, mais on n'en avait vu aucune qui fût entraînée au-delà du garde-fou.

La grosse vague passée, la mer avait repris son train-train ordinaire. Mais les promeneurs, trempés et défiants, étaient partis. L'estacade était déserte.

Ce jour-là, tout Ostende s'entretint de la grosse vague. On se perdait en conjectures touchant son origine. C'était, en somme, un raz-de-marée en miniature. Mais personne n'avait remarqué ni un coup de vent violent, ni le moindre tremblement du sol. »

Ik heb bovenstaande passage naar Jan Seys van het VLIZ gemaild die de kwestie wel interessant vindt en eventueel zal opnemen in een volgend nummer van De Grote Rede in de rubriek “Stel je zeevraag”. Wordt dus hopelijk vervolgd.

Tot slot bevatten de memoires van Gilkin een bijzondere anekdote over de vogeljacht op zee in Oostende (blz. 380-381). Iwan Gilkin brengt op een dag in Gent een bezoek aan Louis Minard (van de Minardschouwburg), die zijn huis omgevormd heeft tot een museum waar hij al zijn antiek- en kunstcollecties ondergebracht heeft. Het oog van Gilkin valt daar op een vrouwenhoed onder een glasstolp, wat de heer Minard een anekdote uit de jaren 1830 ontlokt:

“Ceci, dit M. Minard d'une voix émue, est un souvenir tragique. Regardez ce petit trou dans le chapeau: il a été fait par une balle de fusil. Il y a quelque quarante ans, étant à Ostende, nous primes, Mme Minard et moi, avec deux amis, un canot pour faire une promenade en mer. Il y avait un autre canot non loin du nôtre. Les messieurs qui le montaient tiraient des mouettes. Comme l'un de ces oiseaux passait entre les deux embarcations, un chasseur fit feu. Il faillit tuer ma femme. Un centimètre plus bas, la balle lui cassait la tête.”

Op het schilderij van James Ensor ‘Les braconniers’ (de stropers) uit 1882 zijn twee stropers te zien die tijdens de winter op het strand op vogeljacht gaan. Ieder jaar verpachtte de Belgische overheid ook het jachtrecht op het strand van De Panne tot Knokke in een groot aantal loten. De huurders waren doorgaans hoteluitbaters die toeristen konden lokken naar hun hotel dat over een “Jacht op waterwild– Chasse au gibier d'eau” beschikte. Zo kwamen er talloze toeristen die vervolgens langs het strand gingen lopen met een geweer, echte zondagsjagers dus. We durven te hopen dat dit buiten het drukke toeristische seizoen gebeurde en met de nodige omzichtigheid.

Bovenstaande getuigenis uit de jaren 1830 doet echter vermoeden dat de onoplettende burger zelfs in het zomerseizoen tijdens een boottochtje niet veilig was. En voor wie mocht denken dat dit lang vervlogen tijden zijn: pas in 1963 zou de jacht met vuurwapens binnen één zeemijl uit de kust verboden worden (16).

Een zuivere Franse taal en standsbewustzijn

In deze vakantieherinneringen leren wij Gilkin kennen als een gesloten jongen die aan zee de kans krijgt om verder te kijken dan het beschermde milieu waarin hij opgroeit. Théo Hannon haalt hem graag uit zijn schulp. Uiteindelijk wordt hij toch een schrijver die de blik naar binnen richt en zijn innerlijke wereld vorm geeft in een zo zuiver mogelijke taal. In de literatuur is voor hem geen plaats voor politieke of sociale stellingnames. Literatuur gaat om esthetiek en taal. Hij vindt dat de stijl van de Franse literaire taal bedreigd wordt door de invloed van het Vlaams:

“A cause du voisinage flamand notre parler est incorrect et nous avons grand'peine à l'épurer [...] L'invasion des littératures du nord qui entraient dans les lettres françaises non en amies bienfaisantes mais en conquérantes dévastatrices, a trouvé chez nous une résistance vigoureuse.” (17)

Dit betekent niet dat hij geen interesse heeft voor de Vlaamse literatuur:

Quel livre écrit en français m'eût permis de me faire une idée de la littérature flamande contemporaine?... [...] Ce livre nécessaire vient enfin de paraître. C'est La Littérature flamande contemporaine de M. André De Ridder. Je recommande cet ouvrage à tous les belges [sic] qui n'entendent point le flamand. (18)

Maar voor Gilkin blijft Vlaanderen het platteland, de pittoreske dorpen en de arme boeren, een Vlaanderen dat onvoldoende geëmancipeerd is om op voet van gelijkheid te staan met het Franstalige België.

Deze afstandelijke houding tegenover de Vlaamse taal, de Vlaamse literatuur en de sociale emancipatie van Vlaanderen vinden we al terug in zijn memoires. Het Oostende uit zijn jeugd jaren is eigenlijk gewoon Brussel-aan-zee. De kloof met de Vlaamse (niet-verfranse) bevolking blijft groot voor deze Franstalige bourgeoisie.

Veel Belgische dichters en schrijvers die vanaf 1881 tot in de jaren 1920 naam maken in de Franstalige literatuur, komen uit Vlaamse families en kennen dus Vlaanderen van binnenuit. Die vertrouwdheid met Vlaanderen heeft Gilkin niet of niet meer (de familie aan zijn moederskant was een Vlaamse handelaarsfamilie uit Brussel).

In zijn memoires zijn er twee gescheiden werelden in Oostende:

“Je prenais un vif intérêt à leur travail et je me le faisais expliquer par le patron ou par ses enfants; quant aux ouvriers, j'enrageais de ne pouvoir les comprendre, car ils ne parlaient que le flamand et je n'entendais point cette langue.” (blz. 98).

Zijn woordkeuze zegt soms ook veel. Zo heeft hij over de jongeren in de wijk van het Mijneplein als “les jeunes naturels” (blz. 351), toch wel een exotische kijk op de lokale bevolking. De volksmens blijft een curiosum, waar al eens mee gelachen kan worden, zoals met de “pâtissier restaurant” in de Kapucijnenstraat.

De volksmens wordt ook kinderlijk behandeld. In de zomer 1873 maakt hij met zijn nicht Florence Pelseneer een wandeling naar Mariakerke. Net buiten het dorp stappen zij een café binnen waar zij willen eten, maar er is enkel een oude vrouw aanwezig die alleen maar bier wil schenken: “[...] une vieille femme à demi idiote qui refusa de nous servir autre chose que de la bière”. Waarop zijn nicht Florence zonder scrupules de kasten opentrekt en zelf voor boterhammen en een omelet zorgt, ondanks protest van de vrouw: “Et comme la vieille protestait, la suivant pas à pas, elle la poussa

douceMENT vers son fauteuil d'osier avec de bonnes paroles".

Er is natuurlijk niet enkel de taalbarrière. Ook de taal van het gewone volk krijgt een negatieve stempel. Zo vertelt Gilkin in zijn memoires dat hij niet van de ongepolijste taal van het volk houdt. Hij heeft het hieronder weliswaar over de Franse taal, maar we kunnen ons gemakkelijk voorstellen wat hij over het Oostendse dialect gedacht moet hebben:

"Chez nous, la conversation des grandes personnes était d'une décence parfaite. ... jamais je ne perçus une plaisanterie grivoise, une allusion légère, un mot risqué. Dans mes promenades, j'étais, sans doute, bien trop occupé de bavarder avec mes parents ... pour remarquer les grossièretés que profèrent les gens du peuple et les polissons. Si notre langage n'était malheureusement pas pur de tout belgicisme, il n'y entrerait du moins aucun mot d'argot, aucune expression appartenant au parler populaire".

De familie Gilkin is een gezin uit de Brusselse middenklasse en blijft in Oostende net als in Brussel binnen het milieu van hun sociale klasse. Hun sociale contacten in Oostende lijken zich te beperken tot dezelfde sociale contacten in Brussel. Ze hebben geen interesse voor het chique mondaine leven (nergens wordt bijvoorbeeld verwezen naar Leopold II of ander hoog bezoek in Oostende). Ze logeren niet in dure hotels maar bij de lokale middenstand. Een verblijf aan de rand van de toeristische wijken, zoals aan het Mijneplein, schrikt hen niet af. Er is een zekere interesse voor het leven van de lokale bevolking, maar vanop afstand. Iwan Gilkin houdt vooral van het oude verdwenen Oostende.

Een generatie van schrijvers aan zee

De literaire vernieuwingsbeweging La Jeune Belgique van 1881 was van in het begin weinig homogeen. Al na enkele jaren rezen er esthetische tegenstellingen en meningsverschillen over de positie van de kunst tegenover de nieuwe maatschappelijke en politieke evoluties. Gilkin, Giraud en Gille behoorden tot de behoudsgezinden en zagen hun generatiegenoten geleidelijk andere horizons opzoeken (bijvoorbeeld naar de progressieve tijdschriften L'Art Moderne, La Wallonie en Le Coq Rouge). Ondanks die verschillen hadden veel van deze schrijvers een gemeenschappelijke interesse en dat was de zee, in hun leven en/of hun werk. Hun paden kruisten elkaar ook aan zee.

De hierboven beschreven vakantieherinneringen van Gilkin zouden die van veel schrijvers van zijn generatie kunnen zijn. De meesten onder hen verbleven regelmatig aan zee. Men kan eigenlijk spreken van een eerste literaire generatie aan zee, in het zog van het opkomende toerisme aan zee. Dit was een nieuw gegeven. Wanneer Conrad Busken Huet in de zomer van 1879 Oostende bezocht, merkte hij nog op in zijn reisverslag (19) dat de Vlaams-Belgische en de Frans-Belgische letterkunde amper aandacht hadden voor de zee.

Emile Verhaeren (*1855) had al als kind een passie voor de zee. Hij was in 1882 reporter ter plaatse in Oostende voor het tijdschrift La Plage. In de jaren die volgden verbleef hij nog regelmatig in Oostende en aan de kust, zelfs buiten het seizoen. In de winter van 1896 logeerde hij een maand in De Haan ten huize van Théo Van Rysselberghe.

Georges Rodenbach (*1855) trok ook al als jongeling vanuit Gent naar zee in de zomermaanden en werd een belangrijk medewerker van La Plage. De liefde en de zee raakten bij hem nauw verweven, ook literair. Later verbleef hij telkens tijdens de zomer in Knokke. Symbolist Charles Van Lerberghe (*1861) verbleef vaak in Blankenberge. Antwerpenaar Max Elskamp (*1862) had een aangeboren band met de horizon en de zee en verwerkte die in zijn dichtkunst.

In zijn roman Miette beschreef Henry Maubel (*1862) de vakantie van jongeren aan zee, de baden, de strandspelen, de wandelingen.

Het harde leven van de arbeiders was een geliefkoosd thema bij Georges Eekhoud (*1854). In Burch Mitsu bracht hij hulde aan een Oostendse vissersfamilie en de uitgebuite vissersbevolking in het algemeen.

De schrijvers van de generatie 1855-1865 kwamen van achter hun schrijftafel en trokken met een open geest de maatschappij in. Zij waren gevoelig voor maatschappelijke veranderingen en voor wat er in andere kunsten gebeurde. Heeft de zee een rol gespeeld in dit openbreken van grenzen? Voelden deze schrijvers zich vrijer aan zee en werd hun werk daardoor beïnvloed? Deze vernieuwingsdrang moest wel botsen met de onwrikbare principes van La Jeune Belgique en Gilkin, die zich bleven verzetten tegen elk engagement in de kunst. Uiteindelijk zou Gilkin slechts met twee medestanders overblijven, Valère Gille en Albert Giraud.

De memoires van Gilkin eindigen reeds in 1878, als hij twintig jaar is. We weten dus niet zeker of hij daarna nog banden met Oostende heeft gehad. In de biografie van Raymond TROUSSON, Iwan Gilkin, poète de la nuit (20), vinden we wel nog aanwijzingen over het verblijf van Gilkin aan de kust, aan de hand van zijn briefwisseling. In juli 1892 is hij in Heist. In september-oktober 1896 herstelt hij, na een val met dijbeenbreuk, enkele weken in Blankenberge. In 1905 koopt hij in Duinbergen een klein huisje waar hij voortaan een groot deel van de zomers zal doorbrengen. Niets in de biografie wijst nog op een verblijf in Oostende.

Een vraag die bijvoorbeeld open blijft is of Gilkin en Ensor elkaar in een meer informele context ontmoet kunnen hebben via hun gemeenschappelijke jeugdvriend Théo Hannon, buiten het kader van de officiële literaire en artistieke kringen. *La Jeune Belgique* stond zeker positief tegenover de schilderkunst van Ensor: "*Parmi les peintres des générations récentes, M. James Ensor est l'un des plus complexes et des plus attirants. Naturaliste, impressionniste, symboliste, et même un peu fumiste, il est tout cela tour à tour et parfois simultanément.*" (21)

Anderzijds vond Ensor via schrijvers als Verhaeren gemakkelijker aansluiting bij de literaire tijdschriften die ontstonden na de afscheuring van La Jeune Belgique. De progressieve garde bewonderde de schilder Ensor, maar ook de prozaschrijver Ensor. Het conservatieve La Jeune Belgique daarentegen had forse kritiek op de schrijfstijl van Verhaeren en Rodenbach en dus indirect ook op Ensor, die literair met hen verwant was.

Deze artistieke tegenstellingen verklaren misschien het gebrek aan persoonlijke contacten tussen de schrijver en de schilder. In **Bij Ensor op bezoek** zal men vergeefs zoeken naar de Parnassiens Gilkin, Gille en Giraud in de namenlijst van personen met wie Ensor contact had.

Iwan Gilkin en James Ensor zouden nochtans niet verlegen hebben gezeten om een gespreksonderwerp. Zij hadden heel wat gemeen. Zij waren excentrieke persoonlijkheden, deelden een liefde voor de piano en muziek en waren niet bereid tot artistieke toegevingen. Zij maakten beiden mee dat hun vader zakelijk geruïneerd raakte. Er leefde bij beiden een twijfel aan de goedheid van de mens, alsook een fascinatie voor het macabere, in de lijn van wat men "l'esthétique de l'étrange" noemt van Baudelaire, Poe...

Hun relatie tot vrouwen was niet eenvoudig. De vrouw als valstrik vindt men zowel in de dichtkunst van Gilkin als in de geschriften van Ensor. Er bestond ook een zekere dualiteit in de persoonlijkheid van beide kunstenaars. In hun werken stelden zij de hypocrisie van mens en beschaving aan de kaak, maar ze hielden wel op tijd en stond van gezelschap en amusement.

NOTEN

- (1) Estrella DE LA TORRE, *La mer, lieu de représentation de la femme chez Georges Rodenbach et Théodore Hannon*, universidad de Cádiz, 2013
- (2) Iwan GILKIN, *Mémoires inachevés, une enfance et une jeunesse bruxelloises, 1858-1878*, Préface et notes de Raymond Trousson,, Editions Labor, Bruxelles, 2000.

- (3) Een houtskooltekening "Ostende–Mousse" was te zien op de retrospectieve over Constantin Meunier in de KMSK in Brussel (20 september 2014-11 januari 2015)
- (4) Eugène BOCHART, tableau récapitulatif des électeurs pour les Chambres, in : Ostende à la main. Dictionnaire historique des rues, places, monuments, promenades..., Bruxelles, 1861, blz. 13 (www.vliz.be/imisdocs/publications/232070.pdf)
- (5) Roger DELBAERE, Enkele bronnen voor de sociale geschiedenis te Gent in de XIXde eeuw, Gent, 1962, blz. 59 (ojs.ugent.be/index.php/hmgog/article/viewFile/80/76)
De vergelijking van de kiezerslijsten tussen Oostende en Gent is mogelijk omdat de cijns in 1848 voor geheel het land eenvormig werd gemaakt (20 gulden).
- (6) L'Echo d'Ostende, zondag 11 december 1910.
- (7) La Belgique artistique et littéraire, Tome XXI, VIe année, n° 63, Décembre 1910, Mémento, p.361(<http://digitheque.ulb.ac.be/fr/digitheque-revues-litteraires-belges/periodiques-numerises/index.html>).
Deze petitie wordt ook vermeld in De grote kerkbrand van Oostende, Biekorf. Jaargang 59. G. Barbiaux, Brugge, 1958, www.dbnl.org/tekst/_bie001195801_01/_bie001195801_01_0060.php
- (8) Conrad **BUSKEN HUET**, Het land van Rubens, Belgische reisherinneringen, 1879.
- (9) Germain BILLIET, Badgasten naar Oostende in 1883, in Ostendiana VI, 1993, blz. 65.
- (10) Armand Thielens stuitte bij Mariakerke op de zeldzame en al tientallen jaren niet meer beschreven asparagus prostratus (liggende asperge). Die kon lange tijd niet meer door botanici geïdentificeerd worden ondanks heel wat onderzoek in de buurt van Oostende, Nieuwpoort en Veurne. Volgens Thielens diende de soort onderscheiden te worden van de alom bekende asparagus officinalis of tuinasperge (Bulletin van de Koninklijke Belgische Botanische Vereniging, 1862, nr.1, www.jstor.org/stable/20790241?seq=2). De liggende asperge komt vandaag nog enkel sporadisch voor in de Hollandse duinen en in ons kustgebied.
- (11) Carlo LOONTIENS, La musique à Ostende, blz. 108, in : H. VANDEPUT, Ostende et le littoral belge, 1932 (www.vliz.be/nl/imis?module=ref&refid=207619).
- (12) Eugène BOCHART, op. cit., blz. 59.
- (13) Les Ecrits de James Ensor, Bruxelles, Editions Sélections, 1921, blz. 40 en blz. 80. (https://archive.org/stream/lescritsdejame00ensor/lescritsdejame00ensor_djvu.txt).
In Mes écrits, Editions Labor, 1999, de meest recente bundeling van Ensors artikelen en toespraken, werden de teksten met de bovenstaande passages niet meer opgenomen in de selectie van de uitgever. Het zijn wel de meest sprekende lofbetuigingen van Ensor aan zijn vriend.
- (14) Paul GORCEIX, Fin de siècle et symbolisme en Belgique: oeuvres poétiques, 1998, Bruxelles, Ed. Complexe, blz. 91.
- (15) Norbert HOSTYN, Bij Ensor op bezoek, Pandora - Mu.Zee, Oostende 2010, blz. 122.
- (16) Marc BECUWE, Stel je zeevraag: Wanneer is de jacht op Belgische stranden afgeschaft?, in: De Grote Rede, nr 35, blz. 25 (2013).

- (17) Iwan GILKIN, "Quinze années de littérature" in: La Jeune Belgique, nov-dec 1895, blz. 407
- (18) Iwan GILKIN, "Chronique littéraire", Revue Belge (1er mars 1924), blz. 492.
- (19) Conrad BUSKEN HUET, op.cit.
- (20) Raymond TROUSSON, Iwan Gilkin, poète de la nuit, 1999, Bruxelles Ed. Labor, blz. 130, 161, 242, 262, 264 en 316.
- (21) Ernest VERLANT, La Jeune Belgique, september 1892. Tome XI. (digistore.bib.ulb.ac.be/2012/ELB-ULB-516421-1892-001-011_f.pdf)

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Daniël FARASYN, Historiek van de eerste gebouwen langs de Oostendse zeedijk 1830-1878. Tweede uitgave. Oostendse Heem- en Geschiedkundige Kring "De Plate", Oostende, 2001 (online op www.vliz.be).
- Daniël FARASYN, Het Mijplein te Oostende, in: Ostendiana III, 1978, blz. 41-60.
- Yvan DUSAUSOIT, La Mer du Nord, Tome IV, Les écrivains et l'imaginaire du lieu, 1996.
- Reine MEYLAERTS, L'aventure flamande de la revue belge. Langues, littératures et cultures dans l'entre-deux-guerres, Bruxelles, P. I. E.-Peter Lang, Archives et musée de la littérature, coll. «Documents pour l'Histoire des francophonies/Europe», n° 5, 2004.
- F. ANTON, Figures du Mal dans La Nuit d'Iwan Gilkin, 13 mei 2014, proefschrift (<http://theses.unistra.fr/ori-oai-search/notice.html?id=uds-ori-4894&printable=true>).
- Le spiritisme en Belgique : 1848-1914, november 2012 (<http://fr.scribd.com/doc/112360079/Le-spiritisme-en-Belgique-1848-1914#scribd>).